

LÄR OM KÄRNVAPEN

En snabbkurs i folkrätt

Folkrätten är den rättsordning som reglerar förhållandet mellan stater i både krig och fred. Den gäller oavsett om staten är demokratisk eller så kallat totalitär. Också diktaturstater som tidigare Nazityskland och nu Nordkorea är bundna av folkrätten. Till skillnad från den inhemska rätten kan det ofta saknas kontrollmekanismer och sanktioner för att garantera att stater efterlever folkrätten. Det är beroende av vad man avtalat om i respektive konvention.

Inom folkrätten skiljer man på sedvanerätt och traktaträtt. Sedvanerätten binder alla stater oavsett om de har anslutit sig till vissa konventioner eller inte. Den uppkommer genom praxis bland staterna. Traktaträtten grundar sig på träffade konventioner, alltså vilka avtal respektive stat har anslutit sig till.

Folkrättens växande betydelse

När det gäller kärnvapen är både sedvanerätt och traktaträtt av betydelse. Avtal om nedrustning är till för att skydda stater och syftar i huvudsak till att förebygga krig.

Om krig väl har brutit ut gäller särskilda krigets lagar, och dessa syftar då till att göra kriget så humant som möjligt. Dessa regler är inriktade på att skydda individer – både stridande och civilbefolkningen. Reglerna om detta går under beteckningen "humanitär rätt", och det finns förstås ett samband mellan den humanitära rätten och nedrustning. Ett färskt exempel är förbudet mot landminor – som förbjuder användande av landminor eftersom dessa utgör ett inhumant hot mot mänskligheten.

Som en följd av globaliseringen har folkrättens betydelse ökat under senare år. Folkrätten täcker in allt flera områden. Som exempel kan nämnas olika miljökonventioner och FN:s barnkonvention. Ju mer folkrätten byggs ut genom konventioner, desto mindre blir varje enskild stats handlingsfrihet. Det är också därför bl.a. USA under Bush-regimen är ovilligt att sluta nya nedrustningsavtal eller andra folkrättsligt bindande konventioner. Man vill ha friheten att göra som man själv vill. Andra exempel är Indiens och Pakistans vägran att skriva under Ickespridningsavtalet (NPT).

Kärnvapen – hur regleras de?

Det finns ingen konvention som uttryckligen förbjuder innehav, tillverkning eller användning av kärnvapen, till skillnad vad som gäller t ex biologiska och kemiska vapen. Frågan om kärnvapen ändå kan vara olagliga har prövats av Haag-domstolen vilket resulterade i ett rådgivande yttrande (advisory opinion) den 8 juli 1996. Du kan läsa mer om Haag-domstolens yttrande längre fram i kapitlet.

I det här kapitlet kan du läsa om flertalet av de konventioner som berör kärnvapen och om de förhandlingar som har lett fram till dagens regleringar. Som framgår är konventionerna mycket olika i hur detaljerade de är. Olika avtal har olika verkan. Ibland saknas kontrollmekanismer för avtalens efterlevnad. Det gäller t ex SORT-avtalet (Moskva-avtalet) från maj 2002. Avtal kan också sägas upp. USA har t ex sagt upp ABM-avtalet från 1972, som syftade till att förhindra utvecklingen av missilförsvar. Som en följd av USA:s utträde ur avtalet har både USA:s och Rysslands handlingsfrihet att satsa på ett missilförsvar ökat.

Att använda folkrätten

Folkrätten kan i princip utnyttjas på två sätt. För det första kan både enskilda stater och den allmänna opinionen – folket – påtala brott mot folkrätten i syfte att uppnå vissa politiska mål. Ett problem kan dock vara att även i fall där brott mot folkrätten förekommer kan det saknas tillräckliga sanktionsmöjligheter. Det betyder att det kan vara svårt att "sätta dit" en stat trots att omvärlden kan se att exempelvis landets regering bryter mot folkrätten i det sätt den behandlar sina medborgare. För det andra kan folkrätten genom att löpande byggas ut med nya konventioner användas som ett fredsskapande instrument – t ex för att förbjuda och avskaffa kärnvapen. Problemet här är inte att de juridiska och tekniska förutsättningarna saknas. Däremot finns det en tydlig brist på politisk vilja hos kärnvapenstaterna att stärka folkrätten i fredsbevarande syfte.

Haag-domstolens yttrande

Sommaren 1996 presenterade den internationella domstolen i Haag (International Court of Justice, ICJ) ett rådgivande beslut som svar på frågan om det är olagligt eller inte att använda kärnvapen. Domstolen hade blivit tillfrågad av FN:s generalförsamling om användandet av kärnvapen strider mot den internationella rätten.

Skoningslöst, gränslöst våld

Den internationella domstolen svarade att i de flesta fall strider hot med eller användandet av kärnvapen mot den internationella rätten. Kärnvapen är olagliga därför att de inte kan skilja mellan soldater och civila utan alla dödas skoningslöst i en kärnvapenattack.

Kärnvapen är också olagliga därför att de medför onödigt lidande för de soldater som utsätts för vapnen. Enligt den internationella rätten får man bara använda så mycket våld som är nödvändigt för att oskadliggöra motståndaren. Länder utanför konflikten får inte heller komma till skada. Användandet av kärnvapen skulle innebära att man använder mer våld och orsakar större skada och lidande än vad som är nödvändigt, och att länder utanför konflikten kommer till skada genom det radioaktiva nedfallet som sprids över stora områden efter en kärnvapenexplosion.

Rätten till självförsvar

Den internationella rätten förbjuder stater att använda våld mot varandra. Därför är det olagligt att t.ex. starta ett krig. Det finns ett undantag från förbudet om att stater inte får använda våld – om ett land har blivit anfallet av ett annat land. I en sådan situation har det landet som blivit attackerat rätt att använda våld i självförsvar. Frågan var alltså om ett land kan använda kärnvapen i självförsvar trots att det i de flesta fall är olagligt. Domstolen kunde inte utesluta att det kunde förekomma en extrem situation där ett lands existens hotas, och då kärnvapen kunde komma i fråga för att användas i självförsvar. Inte heller i ett sådant läge får användandet av kärnvapen leda till död eller omfattande skada hos civila, eller påverka neutrala stater. Domstolen kunde inte identifiera något sådant fall, men kunde inte med säkerhet utesluta att situationen kunde uppstå. Däremot konstaterade domstolen att kärnvapen i allmänhet är att anse som olagliga.

Skyldighet att nedrusta

Den internationella domstolen uttalade dessutom i sitt rådgivande beslut att de kärnvapenländer som är anslutna till icke-spridningsavtalet (NPT) har en skyldighet att nedrusta. Domstolen hänvisade till den del av NPT som handlar om nedrustning av kärnvapen. Medlemsländerna har en skyldighet att förhandla om kärnvapenedrustning. I den skyldigheten ligger att man också måste nå ett visst resultat, nämligen kärnvapenedrustning. Länderna måste se till att kärnvapnen avskaffas så att vi människor kan få en kärnvapenfri värld att leva i.